

Людмила Вікторівна Пилипенко,
науковий керівник Науково-аналітичної експертної інституції
при ВГО «Шлях українців» (відокремлене відділення),
директор ПП «Профі-центр Стрельникових»,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5121-7950>, e-mail: mail@hrm.bz

Розрахунок моральної шкоди під час проведення психологічної експертизи у справах про відшкодування моральної шкоди

Liudmila Pylypenko

Moral Harm Calculation while Psychology Analysis in Cases of Compensation for Moral Harm

Анотація. Визначення справедливого розміру моральної шкоди / компенсації моральних страждань є важливим питанням під час складання експертного висновку. Викладено авторське бачення щодо складових методики розрахунку моральної шкоди в межах чинного законодавства України та шляхів її вдосконалення.

Ключові слова: моральна шкода, розмір моральної шкоди, психологічна експертиза.

Abstract. Determining fair amount of moral harm / compensation for moral suffering is an important issue while drawing up an expert conclusion. The author's vision on components of methodology for calculating moral harm within current legislation of Ukraine and ways to its improving is presented.

Keywords: moral harm, amount of moral harm, forensic psychology analysis.

Одним із актуальних завдань судової психологічної експертизи є визначення розміру відшкодування моральної шкоди: «Якщо особі (прізвище, ім'я та по батькові) завдані страждання (моральна шкода), який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання (моральну шкоду)?».

Для того щоб залишитись у межах професійної компетентності та скласти насправді об'єктивний, справедливий, обґрунтований і вагомий висновок судово-психологічної експертизи, що його суд прийме як належне джерело доказів, експерт-психолог має чітко знати й розуміти юридичну складову самого поняття «моральна шкода» у ракурсі цивільного та кримінального процесу, усталену судову практику із цього питання.

Розмір відшкодування моральної шкоди має бути не більшим достатнього для розумного задоволення потреб потерпілої особи та не повинен сприяти її безпідставному збагаченню (Поста-

нова Великої Палати Верховного Суду від 15.12.2020 р., справа № 752/17832/14-ц) [1].

Психологічному дослідженню у цьому разі підлягають: індивідуальні психологічні особливості потерпілого (конкретної особи), компенсаторні механізми, особливості сприйняття та переживання стресу і фрустрації, характер, глибина та тривалість фізичних і моральних страждань, стан здоров'я потерпілого та тяжкість завданої травми (за наявності відповідних медичних висновків, які експерт урахує під час вивчення матеріалів справи), глибина психологічної травми, наслідки тілесних ушкоджень для психіки, істотність вимушених змін у життєвих і виробничих відносинах, ступінь зниження престижу, ділової репутації (характеру діяльності потерпілого, часу й зусиль, необхідних для відновлення попереднього стану) тощо.

У постанові Пленуму Верховного Суду України [2] роз'яснено, що під моральною шкодою «варто розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, інших негативних явищ, завданих фізичній чи юридичній особі протиправними діями інших осіб».

Для відшкодування шкоди обов'язково необхідна наявність шкоди, протиправність діяння того, хто її заподіяв, наявність причинно-наслідкового зв'язку між шкодою і протиправним діянням того, хто її заподіяв, та вини останнього в її завданні. Аналогічну правову позицію висловив Верховний Суд у постановках від 30.01.2018 р. та 20.02.2018 р. (справи № 804/2252/14 і 818/1394/17 відповідно) [1].

Із визначень поняття «моральна шкода» у ст. 23 Цивільного кодексу України [8, 2] та її змісту, отримуємо правничу, юридичну формулу відшкодування моральної шкоди у правовому полі чинного законодавства України. Відшкодування/компенсація моральної шкоди (C_{cmd}) дорівнює сумі правових чинників з 1) по 4) з урахуванням поняття генерального делікту [7, с. 67] (далі — формула 1).

$$C_{cmd} = F + D + C + CMD, \quad (1)$$

де C_{cmd} (compensation for moral damage) — відшкодування/компенсація моральної шкоди;

F (fault) — вина юридичної чи фізичної особи (її дії або бездіяльність);

D (the degree of guilt of the perpetrator) — ступінь вини того, хто заподіяв шкоду;

C (causation) — причиново-наслідковий зв'язок між протиправними діями та їх наслідками;

CMD (consequences of moral damage) — наслідки протиправних дій чи бездіяльності, завданих правам, свободам, законним інтересам особи у вигляді моральної шкоди.

Складові формули *F* і *D* у будь-яких варіаціях або формулюваннях априорі не можуть бути предметом психологічного аналізу або розрахунку — так само, як не можуть бути складовими формули розрахунку розміру відшкодування/компенсації за моральну шкоду.

Предмет доказування та встановлення вини чи протиправності дії належить до виняткової компетенції адвоката й суду, а експерт-психолог аналізує потерпілого та його стан, психологічні особливості, які і є об'єктом психологічного дослідження (експертизи).

Виходячи із законодавчого визначення моральної шкоди та юридичної формули (1), на нашу думку, слід розробляти вітчизняні методи розрахунку розміру відшкодування моральної шкоди, які перебувають у межах компетенції судового експерта психолога, корелюють із нормами чинного законодавства України й не є репліками або адаптаціями методик, що розроблені в інших державах і відповідають законодавству цих держав.

Тому ми вважаємо, що під час розрахунку моральної шкоди варто застосовувати індивідуальний підхід, який має враховувати таке [7]:

- дослідження індивідуальних психологічних особливостей і способів реагування на протиправне діяння саме потерпілого, а не «середньостатистичної людини», як зазначено в методиці 14.1.75 [5];
- розмежування цивільного правопорушення та кримінального злочину;
- унеможливлення обмеження випадків виникнення права на відшкодування моральної шкоди, закріплених у Кримінальному кодексі України видами злочинних діянь;

- висновок, зроблений у ймовірній формі (обмежений обсяг досліджуваного матеріалу, недостатня виразність ознак або неясна частота зустрічальності встановленої сукупності ознак), не може бути покладено в основу обвинувального висновку або вироку [4, с. 81]. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях [3];
- презумпцію моральної шкоди не передбачено чинним законодавством України [7, с. 27]. Моральна шкода не є прямим наслідком кожної протиправної поведінки й передбачена практикою ЄСПЛ винятково для певного виду справ;
- основні соціальні й демографічні групи населення, до яких може належати потерпілий [7, с. 38];
- наслідки фізичного ушкодження потерпілого та можливість його подальшої професійної самореалізації;
- практику ЄСПЛ щодо додавання загальнодержавних податків до суми справедливої сатисфакції та норм Податкового кодексу України [7, с. 37];
- у п. 3 розд. II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України від 06.12.2016 р. № 1774-VIII зазначено, що мінімальну заробітну плату не застосовують як розрахункову величину для визначення посадових окладів і заробітної плати працівників та інших виплат (зокрема, виплат щодо компенсації (відшкодування) моральної шкоди) [7, с. 40].

Сьогодні в Україні зареєстровано авторські права на Методику (проходить апробацію в судах), яка враховує всі названі вище чинники, яку можна вдосконалювати й доповнювати, а саме наукові праці: «Методика судово-психологічної експертизи / психологічного дослідження визначення наявності моральної шкоди, розміру відшкодування/компенсації за моральну шкоду, її наслідки : метод. посіб.» (Л. В. Стрельнікова, свідоцтво про реєстрацію авторського права (далі — *свідоцтво*) на твір від 25.08.2021 р. № 107582) [6] і «Алгоритм проведення комплексного науково-психологічно-економічного дослідження матеріальної і моральної шкоди потерпілого методами практичної психології та економіки» (Л. В. Стрельнікова, О. І. Оксютенко, свідоцтво від 30.09.2021 р. № 108338) [6].